

Tamás Fedeles

(*Katedra za povijest srednjeg i ranog novog vijeka, Filozofski fakultet,
Sveučilište u Pečuhu, Mađarska*)

OPSADA ILOKA 1494.

UDK 94(497.5 Ilok)''1494''

Pregledni rad

Primljeno: 20. 2. 2011.

Nakon uvodnog dijela u kojem se daje kratak prikaz povijesti Iločkih i Iloka te događaja koji su prethodili opsadi, u prilogu se govori o opsadi Iloka koju je 1494. izvršila vojska kralja Vladislava II Jagelovića. Iako su se sukobom kralja Vladislava i Lovre Iločkoga povjesničari već bavili u više navrata, ona nipošto nije dostatno istražena. Rad se prvenstveno temelji na analizi spisa kraljevske riznice, koji su dosad u istraživanjima bili uglavnom zanemarivani.

Ključne riječi: Ilok, Iločki (rod), Lovro Iločki, kralj Vladislav II Jagelović, opsada.

Iločka utvrda na obali Dunava bila je glavna rezidencija obitelji Iločki (Újlaki), po kojoj je ona i dobila ime.¹ Stvarni osnivač iločke grane obitelji i kasniji utemeljitelj njihove moći bio je Nikola Kont. On je karijeru započeo kao vitez kraljevskog dvora, da bi kasnije u nekoliko navrata bio kraljevski poslanik, a zatim i župan nekoliko županija te kraljevski peharnik (1345–1351), erdeljski vojvoda (1351–1356), a naposljetku, na vrhuncu svoje karijere, nosi i palatinsku titulu (1356–1367).² Ilok, koji se nalazio u županiji Vukovo (Valkó), skupa s pripadajućim vlastelinstvom darovao je Nikoli Kontu 1364. kralj Ludovik I. Anžuvina (1342–1382). Posjed postaje centar srijemskih imanja obitelji.³

¹ András Kubinyi: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. In: *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 2 (1991). Tapolca, 1992. str. 214.

² Pál Engel: 'Kont Miklós'. In: *Korai Magyar Történeti Lexikon*. Gl. ur. Gyula Kristó, ur. Pál Engel, Ferenc Makk. Budapest, 1994. str. 368.; isti: Magyarország világi archontológiája (1301–1457). In: *Magyar középkori adattár*. Budapest, 2001. PC-CD ROM (Arcanum Digitéka); Ede Reiszig: Az Ujlaki-család. *Turul*, 57 (1943) str. 4–6.; Moritz Wertner: Nikolaus von Ilok (Ujlak) „König” von Bosnien und seine Familie. *Vjesnik*, 8 (1906) str. 253–254.

³ Kubinyi: Nagybirtok, str. 214.

Nesumnjivo najvažniji član obitelji bio je palatinov praunuk, koji se također zvao Nikola. Rođen oko 1410, Nikola Iločki sve do svoje smrti 1477. neprestano je obnašao barunske dužnosti. Kao podanik Vladislava I. Jagelovića (1440–1444) postao je jedan od dominantnih figura aristokracije. Nakon što je skupa sa svojim saveznikom Jankom Hunjadijem u siječnju 1441. kod Báticaszeka pobijedio pristaše Ladislava V. Posmrčeta (1440/1452–1457), Vladislav ga imenuje vojvodom Erdelja i tamiškim županom.⁴ Nikola je s manjim povremenim prekidima nosio vojvodsku titulu sve do 1465. Tijekom 1445. bio je izabran za jednog od sedam natkapetana kraljevine i veliku moć koju je stekao tim činom iskoristio je da značajno poveća obiteljske posjede. U vrijeme izbora kralja Matijaša (1458) posjedovao je 16 utvrda (*castra*), 9 manjih utvrda (*castella*), 20 trgovišta (*oppida*) i oko 400 sela (*villae*).⁵ Posjedi vojvode Nikole, okrunjenog u svibnju 1472. i za kralja Bosne,⁶ bili su razmješteni u četiri velika bloka. Središte sjeverozapadnih imanja bilo je u Hlohovcu u Njitranskoj županiji (danas u Slovačkoj); dobra koja su se nalazila u središnjem Zadunavlju imala su centar u Paloti (Várpalota, Mađarska); istočnoslavonski posjedi u Križevačkoj županiji imali su centar u Orahovici (Hrvatska); a centar za srijemske posjede bio je Ilok.⁷ Osim tih imanja trebamo još spomenuti i utvrdu Újvár (danas Güssing, hrv. Novigrad, Austrija) na zapadnoj granici kraljevstva, s okolnim selima.⁸

⁴ Tamás Pálosfalvi: Újlaki Miklós. In: *Hunyadi Mátyás, a király. Hagymány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. kiállítási katalógus*. Ur. Péter Farbaký, Enikő Spekner, Katalin Szende, András Végh. str. 267.; András Kubinyi: Újlaki Miklós. In: *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok*. Ur. Árpád Rácz. Budapest, 2002. str. 48–50, cit. str. 48. József Sümegi: Báticaszék és környéke a középkorban. In: *Báticaszék története I*. Báticaszék, 1997. str. 76–426, cit. str. 347–369.

⁵ Pál Engel: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. I–II. In: isti: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Ur. Enikő Csukovits. Budapest, 2003. (Millenniumi Magyar Történelem, Historikusok), str. 13–72, cit. str. 30, 59, 45. U parnici između Lovre Iločkog i njegovog nećaka 1511. godine nabrojani su posjedi Iločkih: Mađarski državni arhiv, Predmohačka zbirka (Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény), Diplomatikai Levéltár (= DL) 22222.

⁶ József Teleki: *A Hunyadiak-kora Magyarországon*. Pest, 1852–1857. XI. Nr. 538.; András Kubinyi: Die Frage des bosnischen Königtums von Nikolaus Újlaky. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungariae*, 4 (1958), str. 373–384.

⁷ Kubinyi: Nagybirtok, 214.; András Kubinyi: A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához.) In: *Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv 4*, Kaposvár, 1973. str. 3–44.; Richárd Horváth: *Várak és politika a középkori Veszprém megyében*. Debrecen, 2002. (skripta PhD-disertacije na Debrecinskom sveučilištu), str. 26–37.

⁸ Josef Karl Homma: *Burgenlands Burgen und Schlösser. Kastele, Ruinen, Wehrtürme, Wehrkirchen, Ortsbefestigungen, Hausberge, Fluchtburgen*. Wien, 1961. str. 36–41.; Gratian Leser: Die Herrschafts- und Lokalgeschichte des Südburgenlandes und seiner Umgebung im XV. und XVI. Jahrhundert. *Güssinger Zeitung*, 14 (1924: 15.), 1. Ondje je 17. veljače 1459.

Grad Ilok i obiteljska rezidencija

Ilok je u srednjem vijeku bio jedan od važnih gradova u Srijemu. Dva iznimna humanistička autora iz 16. stoljeća složno smatraju to naselje “vra-tima” toga važnog područja. Srijemski biskup Stjepan Brodarić u svojem je djelu *Najistinitiji prikaz bitke Ugara s turskim sultanom Sulejmanom na Mo-haču* (1527) napisao sljedeće: „Nizvodno uz istu obalu nakon Sotina (*Zatha*) nalazi se Ilok, grad s veoma jakom utvrdom te već ovdje počinje bogata i rod-na srijemska pokrajina [...]”.⁹ U djelu *Hungaria* (1536) Nikole Olaha, kasni-jeg ostrogonskog nadbiskupa, čitamo da se „područje koje se proteže između ušća Save i Drave k istoku naziva Srijemom, u njemu leži Ilok, glavni grad i početak Srijema [...]”.¹⁰ Naselje je u 15. stoljeću, prvenstveno zahvaljujući uzgoju vinove loze i proizvodnji vina, te trgovini zasnovanoj na tome, krenulo putem značajnog napretka.¹¹ 1453. dobilo je povlastice od kralja Ladislava V. Posmrčeta,¹² a iz 1525. sačuvan je i zakonik koji je gradu potvrdila kraljevska kancelarija.¹³

Razvijenost Iloka, koji je spadao u crkvenu nadležnost Pečuške biskupi-je, pokazuje i bogata mreža crkvenih institucija koje je posjedovao. Od dva prosjačka reda franjevci se naseljavaju prvi. Izvori spominju njihov samostan s crkvom koja je posvećena Blaženoj Djevici Mariji već 1343.¹⁴ Vojvoda Ni-kola je održavao prisne odnose s opservantima, strožom granom franjevačkog reda, te je samostan konventualne braće zbog sablažnjivog života, uz papin-sku suglasnost, 1451. predao opservantima.¹⁵ Augustinski pustinjaci se u gra-

za ugarskog kralja izabran car Fridrik III. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus- Hof- und Staatsarchiv AUR 1459–II–17.

⁹ „A Zatha per eandem ripam est Vilak oppidum cum nobilissima arce, atque ibi primum aperitur beata illa et fertilissima regio Sirmiensis [...]”. Stephanus Brodericus: *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*. Ed. Petrus Kulcsár. Budapest, 1985. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. SN Tom. VI.), 32.

¹⁰ „Ea vero pars, quae inter ostia Dravi et Savi orientem versus porrigitur, vocatur Sirimium; in ea sunt arces Wylak, Sirinii initium et caput [...]”. Nicolaus Olahus: *Hungaria – Athila*. Ed. Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. Budapest, 1938. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Saceulum XVI.), 16.

¹¹ Erik Fügedi: Kapisztránói Szent János csodái és a jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanulságai. In: Id.: *Kolduló barátok, polgárok nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 1981. 7–56, 463–477, cit. str. 17.

¹² Stanko Andrić: *Kapisztrán Szent János csodái*. Budapest, 2009. str. 41.

¹³ Mađarski prijevod originalnog rukopisa čuvanog u Bečkoj Nacionalnoj knjižnici v. u: Antal Hegedüs: *Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon*. Újvidék, 1983.

¹⁴ Stanko Andrić: *Kapisztrán Szent János csodái*. Budapest, 2009. str. 42.

¹⁵ Pál Lukacsics: *XV. századi pápák oklevelei*. I–II. Budapest, 1931–1938. II. Nr. 1230.; Beatrix F. Romhányi: Ferencesek a késő középkori Magyarországon. In: *A ferences lelkiesség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. I. Ur. Sándor Óze i Norbert Medgyesy-

du naseljavaju oko 1344. i podižu crkvu u čast Sv. Ane.¹⁶ U blizini franjevačke crkve stajala je župna crkva posvećena Sv. Petru Apostolu, a župa Sv. Helene nalazila se izvan zidina (*extra muros*) grada.¹⁷ Važnost naselja, osim prosjačkih samostana,¹⁸ pokazuje i broj dobrotvornih ustanova. Dvije ubožnice su osnovane u Iloku i njih već spominju izvori u 15. stoljeću. Radi usporedbe vrijedno je spomenuti da je u Ugarskoj u srednjem vijeku i u ranom novom vijeku radilo ukupno 128 hospita u 92 naselja, od kojih je gotovo 74% imalo samo jednu ubožnicu.¹⁹ Uz dvije dobrotvorne ustanove u Iloku su djelovale i dvije kapele posvećene u čast Sv. Ladislava i Svih Svetih.²⁰ Poznato nam je i postojanje kapelice koja se nalazila u utvrdi, no ne znamo kome je bila posvećena.²¹

Unatoč tome, u prosperitetu Iloka u kasnom srednjem vijeku značajnu ulogu igra proces njegova pretvaranja u mjesto hodočašća. Ivan Kapistran, franjevački inkvizitor kojeg su još za njegova života štovali kao sveca, odabrao je Ilok kao mjesto gdje želi biti pokopan.²² Nakon pobjede nad Turcima u Beogradu, franjevački propovjednik bolestan stiže u grad i tu umire u listopadu 1456. Pokopan je pokraj crkve franjevačkog samostana, a 1468. prilikom proširenja zgrade, grob premještaju u svetište.²³ Unatoč naporima vojvode Nikole, franjevac i Lovre Iločkog, Kapistranova kanonizacija nije bila postignuta,²⁴ tako da se njegovo proglašenje svetim dogodilo tek 1690. Neuspješni pokušaji nisu sputali mase hodočasnika koji su dolazili na grob „sveca“, gdje su se događala čudesna izliječenja, kao što nam to potvrđuju sa-

Schmikli. Piliscsaba–Budapest, 2005. (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti konferenciák I/1.), str. 116–122, cit. str.: 118.

¹⁶ *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Gl. ur. Beatrix F. Romhányi, ur. József Laszlovszky, Béla Zsolt Szakács, Budapest, 2008. (PC CD-ROM); Stanko Andrić: *Kapisztrán Szent János csodái*. Budapest, 2009. str. 43.

¹⁷ Diana Vukičević-Samaržija: A középkori Újlak és műemlékei. In: *A középkori Dél-Alföld és Székelyföld*. Ur. Tibor Kollár. Szeged, 2000. str. 475–500, cit. str. 477.

¹⁸ Cf. Erik Fügedi: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. In: Id.: *Kolduló barátok, polgárok nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 1981. str. 57–88.,

¹⁹ Judit Majorossy – Katalin Szende: Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary. In: *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Hrsg. von M. Scheutz, A. Sommerlechner, H. Weigl, A. S. Weiß. Wien–München, 2008. str. 409–454, cit. str. 418–419.

²⁰ P. Lukcsics: *XV. századi*, II. Nr. 963, 967, 1231.; DL 17162.

²¹ Archivum Secretum Vaticanum, Dataria Apostolica, Registra supplicationum Vol. 716. 77r. (Materijal svojih rimskih istraživanja posudila mi je Enikő Csukovits i ovom joj zgodom želim zahvaliti na tome.)

²² Andrić: *Kapisztrán Szent János*, str. 52.

²³ Andrić: *Kapisztrán Szent János*, str. 62.

²⁴ Andrić: *Kapisztrán Szent János*, str. 69-121.

čuvane zbirke *miracula*.²⁵ Veliki hodočasnički promet značio je kupovnu moć koja je – po zamisli vojvode Nikole i u skladu s njegovim planovima – povoljno utjecala na gospodarstvo grada. Značaj Iloka podjednako potkrepljuje i činjenica da su se i Nikola i njegov sin Lovro dali sahraniti u franjevačkoj crkvi, u Kapistranovoj blizini.²⁶

Prema izvješću Nikole Olaha, Ilok “stoji na brijegu koji se uzdiže iznad Dunava, sa sličnim rasporedom raskošnih građevina kao Budim”.²⁷ Razvoj i utvrđivanje kaštela i gornjeg dijela grada su u 1450-im godinama uzeli većeg maha. To upućuje na činjenicu da nastojanja Nikole Iločkog – da utemelji neovisnu kneževinu u zapadnoj Ugarskoj – nisu davala nikakva ploda.²⁸ Nakon toga se on sve više fokusira na svoje posjede u Slavoniji i Srijemu te kasnije, kada postane mačvanski i slavonski ban, želi uspostaviti nezavisnu pokrajinu na jugu zemlje. Nakon ugarskog zauzimanja Bosanske Kraljevine (tj. sjevernih teritorija nekadašnje Bosne koji su preoteti od Turaka), Ilok i dalje ostaje rezidencija novopečenog vladara.²⁹

Obiteljsku riznicu i arhiv, koliko su to mogućnosti dopuštale, trebalo je postaviti u lako branjiva i dobro utvrđena mjesta. U slučaju Iloka, osim utvrde ne smijemo zaboraviti ni reprezentacijske ciljeve. Imajući na umu arhitektonske inovacije, kralj Nikola svoje palače želi dati dizajnirati u talijanskom stilu. Za vrijeme njegova rimskog hodočašća 1475, osim pobožnih nakana, pružila mu se prilika da prouči i novopodignute renesansne zgrade te ukrasne vrtove, kako nas o tome (pored ostalog) izvještava Ugo Caleffini, bilježnik iz Ferrare, u kronikama grada. Veličanstvene renesansne zgrade obitelji Este tako su se duboko dojmile bosanskog kralja, da je odmah zaposlio tri majstora iz Ferrare. U jesen 1475. iločki upravnici dolaze u Italiju da kupe različite materijale za građevine koje se spremaju podići.³⁰ Nedavno je u arheološkim istraživanjima, koja je vodio Željko Tomičić, postalo poznato više detalja iločke reprezentativne palače, a otkriveni su i značajni spomenici (kao što su glazirane pločice

²⁵ Andrić: *Kapisztrán Szent János*, 15-16.; E. Fügedi: *Kapisztránói*.

²⁶ Mladen Radić – Zvonko Bojčić: *Srednjovjekovni grad Ružica*. Osijek: Muzej Slavonije, 2004. str. 15.; Lajos Thallóczy: *Az Ujlakyak siremlékei. Archeológiai Értesítő*, 9 (1889: 1.), str. 1-8.

²⁷ „que in monte Danubio imminente non absimili situ, quam Buda, iacet regalibus extracta aedificiis”. N. Olahus: *Hungaria*, str. 16.

²⁸ Kubinyi: *Nagybirtok*, str. 214.

²⁹ Kubinyi: *Nagybirtok*, str. 215.

³⁰ Tamás Fedeles: „Bosniae...Rex...Apostolorum limina visit”. Újlaki Miklós 1475-ös római zárándoklata. In: *Történelmi Szemle* 2008/4. 476-478.; dijelovi Caleffinijevog povijesnog rada o Ferrari (1471-1494): Florio Banfi: *Romei ungheresi del giubileo del 1475 (Niccolò Ujlaki re de Bosnia in un affresco nell' Ospedale di Santo Spirito dell' Urbe)*. *Corvina* (NS), 4 (1941: 19-20), str. 504-505.

kaljevih pećnjaka u regensburškom stilu).³¹ Također zahvaljujući istraživanjima, poznate su nam i faze izgradnje druge rezidencije u Orahovici u 15. stoljeću, što je ujedno bilo drugo omiljeno boravište obitelji.³² Arheološki nalazi su prema tome u potpunom skladu sa spomenutim povijesnim izvješćima. Međutim, značajna ulaganja kralj Nikola je mogao samo započeti. Nakon njegove smrti 1477. njegov sin herceg Lovro nastavlja započeti posao.

Lovro, pobunjeni herceg

Nikola Iločki se dvaput ženio. Prva mu je supruga bila Margareta Rozgonyi, koja mu je rodila šestoro djece. Dva dječaka, Nikola i Stjepan, nisu dostigli odraslu dob. A udajom svoje četiri kćeri, sa sofisticiranom političkom promišljenošću, vojvoda učvršćuje svoje veze s najutjecajnijim obiteljima toga vremena. Katarina je postala supruga Ludovika Morovičkoga (†1466), a zatim Ivana Krbavskog, Uršula se udala za Stjepana Perényija, a Eufrozina (Fružina) za Joba Gorjanskog. Jeronima se udala u inozemstvo, za Leonarda grofa Goričkog. Nakon smrti svoje prve supruge, Nikola se ženi Dorotejom Széchy. Iz ovog braka su se rodila samo dva dječaka: Bernard koji je preminuo još kao dječak, i Lovro koji se rodio oko 1460. – jedini sin kralja Nikole koji je odrastao.³³

Nakon što je Nikola preminuo, kralj Matijaš Korvin (1458–1490) ukinuo je za njega privremeno uspostavljenu kraljevinu u Bosni pa je Lovro stoga mogao koristiti samo titulu *hercega bosanskog* (kasnije *hercega iločkog*), koja nije sa sobom nosila teritorijalnu vlast.³⁴ Herceg Lovro je sudjelovao 1476. na vjenčanju Matijaša i Beatrice Aragonske, a zatim se kontinuirano nalazio u kraljevom okruženju. Kao očevo nasljednik dobio je titulu mačvanskog bana, a vladar mu daje važnu ulogu u svojim ratnim pohodima.³⁵ U šleskom pohodu 1473–1474. bori se tako na kraljevoj strani te na pobjedničkoj večeri u Vroc-

³¹ Željko Tomičić: Regensburg – Budim – Ilok. Kasnosrednjovjekovni pećnjaci iz dvora knezova Iločkih dokaz sveza Iloka i Europe. / Regensburg – Buda – Ilok. Spätmittelalterliche Ofenkacheln vom Hof der Fürsten von Ilok – Bestätigung der Beziehungen zwischen Ilok und Europa. In: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*. Vol. 21, Nr. 1. Zagreb, 2004. str. 143–176.

³² Radić – Bojčić: *Srednjovjekovni grad Ružica*.

³³ Pál Engel: Középkori magyar genealógia. In: *Középkori magyar adattár*. 2001. (PC CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft. Budapest), Újlaki, 2. tábla; E. Reiszig: Az Ujlaki-család; M. Wertner: Nikolaus von Ilok. Moguće je da je s Jeronimom ranije, 1458. godine, bračni ugovor sklopio jedan od sinova Jurja Podjebradskoga. Cf. Frederick G. Heymann: *George of Bohemia King of Heretics*. Princeton. New Jersey, 1965. str. 152.

³⁴ András Kubinyi: *Mátyás Király*. Budapest, 2001. (Tudomány–Egyetem), str. 88–89.

³⁵ Reiszig: Az Ujlaki-család, str. 60.

lavu, nakon mirovnog ugovora, dobiva čast glavnog stolnika.³⁶ 1477. u austrijskom ratu Lovro se bori na čelu svoje postrojbe, a u ljeto 1479. kao predstojnik kraljevskog dvora organizira susret Matijaša i Vladislava II. Jagelovića (kralj 1490–1516) u Olomucu. Među onima koji su potpisali tadašnji mirovni sporazum na prvom mjestu se nalazio Emerik Zapolja, a odmah nakon njega slijedio je Lovro, što nam daje dokaz o tome koliki je ugled uistinu uživao.³⁷ Također se istaknuo tijekom opsade Beča (1485), nakon čijeg zauzimanja ulazi u grad kao član uže pratnje kralja Matijaša.³⁸ 1489. godine i on se zaklinje da će nakon Matijaševe smrti podržati njegovog sina, Ivaniša Korvina, da postane novi vladar. Prema tom obećanju, bio je, skupa s pečuškim biskupom Žigmundom Ernestom Čakovečkim, glavni vođa Korvinovih pristalica, i učinio je sve što je bilo u njegovoj moći da mladić zadobije prijestolje, ali nakon poraza kod Szabatona [nekadašnje selo u pustari pokraj Gyönka u Tolnanskoj županiji] 4. srpnja 1490. nije više bilo stvarne mogućnosti da se to ostvari.³⁹

Sastavni dio opsade Iloka činio je pohod koji je kralj vodio protiv Lovre i čije su operacije bile izvedene 1494–1495. Izbijanju oružanih sukoba mogu se, naravno, pripisati razni čimbenici, koji su skupa doveli do rata. Poslije Matijaševe smrti, Lovro prvenstveno namjerava proširiti svoje teritorijalne resurse, tako da sa svojim saveznicima zauzima vlastelinstva, utvrde i samostane preko Drave i u Srijemu.⁴⁰ Nakon poraza korvinske stranke i on podupire Maksimilijana I. Habsburškog (vladao 1486–1519), iako se izričito nije zavjetovao na vjernost rimskom kralju i kasnijem caru.⁴¹ Odnosi s kraljem Vladislavom II.

³⁶ Antonius de Bonfinis: *Rerum Ungaricarum decades*. Tom. IV. Pars. I. Ediderunt Iosephus Fögel – Béla Iványi – Ladislaus Juhász. Budapest, 1941. (Bibliotheca Scriptorum medii Recentisque Aevorum, Saeculum XV.), 4.3.245–250.

³⁷ Reiszig: *Az Ujlaki-család*, str. 60.

³⁸ A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 4.6.260–275.

³⁹ A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 4.9.145–160.; Vilmos Fraknói: II. Ulászló királyá választása. In: *Századok*, 19 (1885), 1. nr. 109–116.; András Kubinyi: Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). In: *Történelmi Szemle*, 33 (1991) 23.; Gyula Schönherr: *Hunyadi Corvin János (1473–1504)*. Budapest, 1894. (Magyar Történelmi Életrajzok), 145–148.

⁴⁰ Augustinus Theiner: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. I. Romae, 1859. 530–532. *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490*. I–IV. Prir. Iván Nagy, Albert Nyáry. Budapest, 1875–1878. IV. 189.; Ignaz Aurelius Fessler: *Geschichte von Ungarn*. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage, bearb. v. Ernst Klein. Bd. 3. Leipzig, 1874. 258.

⁴¹ Maksimilijan je tijekom pohoda uzeo pod svoju obranu hercegovce posjede u županiji Fejer. Cf. Friedrich Firnhaber: Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. str. 1490–1526. In: *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen* 1849. str. 429–430. Vjerojatno je bila poznata njegova simpatija za Habsburgovce, koju spominje bečki liječnik Johannes Tichtel u svojem dnevniku. Cf. Tagebuch des Wiener Arztes Johannes Tichtel aus den Jahren 1477–1495. In: *Fontes rerum Austriacarum*. Erste Abteilung: *Scriptores*. Bd. I. Wien, 1855. str. 54.

također mu nisu bili najbolji, jer nije sudjelovao na njegovoj krunidbi (1490), nije slao vojnike za oslobođenje Stolnog Biograda (1491)⁴² te nije bio prisutan na sastanku koji su braća Jagelovići održali u Levoči (1493). Lovrini ljudi su ubili jednog kraljevog poreznika županije Fejér u Csóru, a dvojicu jako istukli (1494).⁴³ Osim toga Lovro nije poštivao zakone, štoviše kralja je „u razgovoru često drsko nazivao volom”.⁴⁴ Također je bio optužen – i to ne bez ikakve osnove – da je u dogovoru s Turcima kroz svoje posjede propustio pljačkaške osmanske odrede, koji upravo zbog toga nisu pljačkali njegova imanja.⁴⁵ Njegovi glavni saveznici, Ivan Kishorvát od Hlapčiča, Lovro Banfi i vranski prior Bartol Berislavić, zauzeli su posjede kaločkog nadbiskupa Petra Varadija, posjede pečuškog biskupa Žigmunda Ernusta, nadalje posjede Srijemske biskupije i na koncu posjede srpskog despota Đurđa Brankovića.⁴⁶

Egerski biskup Toma Bakač savjetovao je kralju da – budući da Iločki ima mnogo pomagača te je i u savezništvu s palatinom Stjepanom Zapoljom (1492–1499) – blago vrši pritisak protiv njega; no, oštećeni su, u prvom redu crkveni uglednici, tražili osvetu te se vladar priklonio njihovim zahtjevima. Pošto je kralj odbio bogate darove Iločkoga i ponudu od 300 vojnika koji bi pošli protiv Turaka, naredio je Lovri da se pojavi pred njime u Baču i sam razjasni djela za koja je optuživan.⁴⁷ No herceg se nije odazvao naredbi, tako da je Vladislav „odmah pozvao Bartola, Petra Gereba, Nikolu Banfija (Banića) i ostale plemiće te im otkrio svoju odluku i pozvao sve postrojbe iz njihovih zimskih obitavališta. Konjanički zapovjednici, vjerno izvršavajući kraljevu naredbu, u nekoliko dana skupljaju znatnu vojsku”.⁴⁸

⁴² Treba napomenuti da su kralj i njegova pratnja tijekom vojnih akcija protiv Maksimilijana koristili Palotu – jednu od utvrda Iločkoga. Ondje je kralj sa svojom pratnjom boravio tri tjedna. R. Horváth: *Várak és politika*, str. 34.

⁴³ A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.55.; László Szalay: *Magyarország története*. III. A Hunyadiaktól a mohácsi vészig. Lipcse, 1853. str. 404.

⁴⁴ „et ipsum ad contumeliam bovis nomine appellare in sermone solitus esset”: A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.113.

⁴⁵ Joseph Hammer-Purgstall: *Geschichte des Osmanischen Reichs*.

⁴⁶ Iločkog i Brankovića kaločko-bački nadbiskup Petar Varadi pokušao je izmiriti već ranije, no nije u tome uspio. Kishorváta i Banfija je vladar 1493. ovlastio između ostalog da zauzmu i unište posjede kaločkog nadbiskupa. Cf. *Petri de Warda ecclesiarum Colocensis et Bachiensis canonice unitarum archiepiscopi epistolae cum nonnullis Wladislai II. regis Hungariae literis Petri causa scriptis*. Praefatus est, et indicem chronologicum subjecit Carolus Wagner. Posenii et Cassoviae, 1776. str. 7–15, 82–85.

⁴⁷ Fessler: *Geschichte von Ungarn*, 258–259.; Szalay: *Magyarország története*, 404–405.

⁴⁸ „Suscepto autem belli consilio extemplo Bartholomeo, Petro Gereb, Nicolao Bamffii ceterisque proceribus ad se vocatis, quid sui decreti sit, aperit et ex hibernis omnes copias evocari iubet. Praefatis ergo equitum regis iussa cupide facientibus paucis diebus magnus convenit exercitus.” A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.124.

Opsada grada i utvrde

U vrlo sretnoj situaciji jer su izvori o ovom pohodu, kao i o zauzimanju Iloka, veoma obilni. Najdragocjeniji izvor je knjiga računa kraljevske riznice,⁴⁹ tj. njeni dijelovi koji se odnose na 1494/95. godinu i donose troškove vezane uz vođenje pohoda, imena vođa koji su bili sudionici u ratu, broj kontingenata, vrste korištenih ratnih sprava i datume ratnih manevara. Osim tih prvorazrednih podataka, suvremeni kroničar Antonio Bonfini također detaljno razglaba događaje, a osim toga i diplomatički materijal također sadrži vrlo važne informacije.

Prema vladarevoj naredbi zapovjednik kraljevskih jedinica, koji je tijekom oružanih sukoba također sa svojim četama boravio u južnim područjima kraljevstva, bio je erdeljski vojvoda Bartol Dragfi (Dragić).⁵⁰ Dragfijeve čete su prvenstveno nastojale razbiti najvažnije snage Lovrine obrane, a to je bila sama iločka utvrda. Kada je Lovro dočuo vijest o napadu, započeo je ojačavati taj kastrum, a uza nj i ostale utvrde i kaštele u Srijemu i Slavoniji. Svoju suprugu Katarinu Pongrac od Dengelega i novorođenog sina skupa s obiteljskom riznicom premjestio je u daleki Újvár (Güssing), koji zbog udaljenosti smatra sigurnijim. A on sam povlači se u Orahovicu, čiji je dvorac također bio dobro utvrđen.⁵¹

Prije napada, sredinom studenog 1494, poslani su uhode (*exploratores*) u grad i njegovu okolicu da bi izvidjeli situaciju, a nakon toga vojne postrojbe opkoljavaju zidine grada i otpočinje opsada. Od vojskovođa, osim već spomenutog vojvode Dragfija, poznati su nam još Nikola Banfi (Banić) Lendavski, Petar Gereb Vingartski, nadalje vođe manjih kontingenata beogradski ban Juraj More od Csule, kraljevski savjetnik Ivan Meziříčský od Lomnice, dvornik Franjo Nađ, Ladislav Dobovski i familijar Pavao Kun. O veličini okupljenih snaga posjedujemo sljedeće informacije: osim kraljevskog pješastva, predstojnik slavonske porezne komore na vladarevu naredbu angažira još 600 pješaka i šalje ih pod zidine utvrde. Franjo Nađ stiže sa 100 pješaka, a Juraj More s više od 200 konjanika. O tome koliko je pripadnika brojala češka plaćenička

⁴⁹ Originalni kodeks se nalazi u Državnoj knjižnici Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár): Cod. Lat. medii aevi 411. Izdanje: Johann Christian v. Engel: *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*. I. Halle, 1797. str. 17–181. Dijelove koji se odnose na Pečušku biskupiju izdao je Josephus Koller: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*. I–VII. Posonii, Pesthini, 1782–1812. IV. str. 475–490.

⁵⁰ Itinerarij Vladislava II. (između jeseni 1494. i travnja 1495.) v. u: Károly Ráth: *A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei*. Győr, 1861. str. 257–258.; Béla Sebestyén: *A magyar királyok tartózkodási helyei*. Budapest, s. a. [1926] str. 94–95.; Horváth: *Várak és politika*, 123.

⁵¹ A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.115.; Gratian Leser: Lorenz Ujlaky. In: *Volk und Heimat. Kultur-und Bildungsblatt für das Burgenländische Volk*, 1 (1948) Nr. 14. str. 4.

garda (*garde Bohemo*) nemamo podataka.⁵² Budući da su se spremali za opsadu utvrde, tijekom manevara najviše su koristi imali od pješaka (*pedites*).

S obzirom na osobite značajke takve opsade, prvenstveno su bila potrebna vatrena oružja i raznovrsne sprave za opsadu, municija i osobe sposobne za korištenje takvih strojeva. Stoga među snagama nalazimo i vojnike s puškama (*pixides*).⁵³ Sprave za opsadu bile su dovezene s dva broda iz Budima Dunavom, a također je iz prijestolnice stigao i kraljevski topnik (*pixidarius/bombardarius*) Jakov iz Magdeburga. Među ratnim spravama izvori spominju 6 malih topova (*stubnichas*), nadalje topove (*bombardae*) i druga oruđa za opsadu (*alia ingenia*). Za funkcioniranje vatrene oružja bio je naravno potreban i barut (*pulveres bombardarum*), koji je također dopremljen u velikim količinama na mjesto opsade. Za izvođenje opsade trebalo je još 60 motika (*ligones*) i 50 lopata (*capisteria*).⁵⁴ Međutim, važno je naglasiti da u kasnom srednjem i ranom novom vijeku artiljerija još ni izdaleka nije bila diferenciran rod vojske. Stoga njoj pripadaju topnici, kovači, oružari, graditelji, kopači rovova, kolari, kočijaši itd.,⁵⁵ kao što to potvrđuju i sljedeći primjeri. Budući da su za topove i katapulte prvenstveno koristili kamene kugle, ta su oružja neprestano pratili klesari (*lapicide*).⁵⁶ Iz Bača u iločki tabor stižu kovači (*fabri*) i kolari (*carpentari*). Kako su topovi, kao i razna druga oružja, nesumnjivo imali veliku vrijednost, na njih je motrilo posebno osoblje (*custodi bombardarum et ingeniorum*).⁵⁷ Također trebamo spomenuti budimske lađare (*nauti*) i kočijaše (*curriferi*) koji su prevozili oružja, barut i druga sredstva.⁵⁸

„Gradić Ilok nalazi se na vrhu brijega” koji se uzdiže iznad Dunava, a „ne okružuje ga zid, nego ograda od pruča i uski jarak“.⁵⁹ Bonfinijev citirani odlomak odnosi se na donji grad, na *suburbium*, jer je gornji grad, u kojem se nalazi i kastrum, bio okružen jakim zidinama od opeke. Reprezentativna palača s

⁵² J. C. Engel: *Geschichte*, 57–58, 101, 154.; A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.124.; Gyula Soltész: *Az 1494. és 1495. évi királyi számadások művelődéstörténeti vonatkozásai*. Budapest, 1905. (Művelődéstörténeti Értekezések 18.) str. 45.

⁵³ J. C. Engel: *Geschichte*, 57.

⁵⁴ J. C. Engel: *Geschichte*, 59, 101–102.

⁵⁵ Gerhard Kurzmann: *Kaiser Maximilian I. und das Kriegswesen der österreichischen Länder*. Wien, 1985. (Militärgeschichtliche Dissertationen österreichischer Universitäten Bd. 5.), str. 122.

⁵⁶ „qui cum bombardis semper vadit”. J. C. Engel: *Geschichte*, 61.

⁵⁷ J. C. Engel: *Geschichte*, 59, 61.

⁵⁸ J. C. Engel: *Geschichte*, 59, 102.

⁵⁹ „Uillacum oppidum est in vertice montis situm non muro, sed vimineo vallo et exigua fossa circumdatum”. A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.117. Gjuro Szabo: Középkori várak Horvátországban és Szlavóniában. Hrv. izvornik Zagreb, 1920. Na mađ. prev. József Szatánek (In: jupiter.elte.hu/forr_munkak.php /1. szept. 2009./)

više katova, podignuta od strane Nikole Iločkog u drugoj polovici 15. stoljeća, stoji u zapadnom dijelu utvrdenog grada koji je bio opasan visokim zidinama s kojih su se stanovnici mogli lako braniti. Kralj Nikola i njegov sin izgradili su oko grada oko 900 metara dugi, debeli zid od opeke, s ukupno 14 okruglih, kvadratnih i polukružnih kula na kojima su se nalazile puškarnice.⁶⁰

Za vrijeme opsade kraljevske čete su prvo morale zauzeti donji grad, a zatim se moglo početi opsadu utvrde. Naravno, u zidom ograđeni grad prebjegli su i stanovnici donjeg grada, koji su također sudjelovali u obrani. Pošto su nakon dva dana borbi kraljevske čete osvojile slabije utvrđeni donji grad, Vladislav je obećao amnestiju svima koji polože oružje. A onima koji i dalje ostanu vjerni pobunjenom hercegu uzet će i glavu i imanje. U međuvremenu je stigao topnik Jakov i pod njegovom ravnanjem započela je opsada utvrde. Po Bonfinijevom izvješću, radi bržeg uspjeha „rijekom su dopremili jedan neobično velik top iz Budima, koji je topnik Jakov postavio pokraj crkve što se nalazila u sredini grada, da bi iz blizine tukao po zidinama“.⁶¹ Uz topove su postavili razne male i velike katapulte, a nasuprot gradskim vratima opsadne tornjeve, koji su gradske zidine i unutarnji grad držali pod konstantnom vatrom.⁶² Opsadu je prekinulo 10 dana primirja, ali pregovori između dvije strane nisu bili uspješni. U interesu Iločkoga pokušao je intervenirati njegov stari saveznik, palatin Stjepan Zapolja, ali je Vladislav bio neumoljiv.⁶³

Nakon primirja kraljevske snage ponovno napadaju utvrdu. Kada su zidine već bile veoma oštećene, pod krilom noćne tame čete kreću u konačni napad. Iločani koji su se junački branili, vidjevši da nemaju drugog izlaza, na koncu predaju grad. Nakon toga i gradska posada polaže svoje oružje te Ilok 21. prosinca konačno pada.⁶⁴ Tijekom borbi obje su strane pretrpjele gubitke. I na strani opsadnika bilo je ranjenika, koji su primili pomoć iz kraljevske riznice.⁶⁵

Uskoro je stigao i vladar koji je u svečanoj pobjedničkoj povorci sa svojim postrojbama ujahao u utvrdu. Kao što sam već spomenuo, Lovro i njegova supruga već su se prije izbivanja rata povukli na sigurno mjesto, tako da je u

⁶⁰ Željko Tomičić: Neue Erkenntnisse über die mittelalterliche Schicht der Stadt Ilok (Üjlak). Beitrag zu den Verbindungen zwischen Ungarn und Europa in der Renaissance. In: *Renaissance – Relations. Hungary and Europe in the 15–16th Century*. Ed. Tamás Fedeles – Márta Font – László Jankovits – Balázs Pap. Pécs, 2009. (u pripremi)

⁶¹ „Itaque tormenta inusitate magnitudinis Buda secundo amne devecta per Iacobum fabrum magistrum ad edem in medio clivo sitam subducuntur, uti inde proprius arcis menia quaterentur”: A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.134.

⁶² A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.130–135.

⁶³ Szalay: *Magyarország története*, 405.; Leser: Lorenz Ujlaky, Nr. 15. str. 2.

⁶⁴ A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.155.

⁶⁵ Pješaci kraljevskog kontingenta koji su u opsadi ranjeni dobivaju 10. prosinca 24 forinte iz riznice. J. C. Engel: *Geschichte*, 61.

Iloku od obitelji bila samo hercegova majka. Starica je uzalud molila milost za sina; vladar je i dalje inzistirao na nastavku pohoda. Unatoč tome Vladislav je dao udovici bivšeg bosanskog kralja pomoć od 100 forinti te ju je poslao s oružanom pratnjom u utvrdu Palotu, koja je bila u posjedu obitelji.⁶⁶ Kralj i njegova uža pratnja su dva i pol tjedna proveli u Iloku,⁶⁷ gdje je osim odmora održana i proslava. Naime, iz kraljevske riznice su vojnici, gospoda i kraljevski trubači dobili „napojnicu“ (*pro bibalibus*).⁶⁸

Nakon toga, kraljevske i velikaške čete, ojačane banderijima crkvenih dostojanstvenika, nastavljaju svoj pohod protiv Iločkoga i njegovih pristaša sve do ožujka, kada se herceg pokorava; nakon toga kralj udjeljuje pomilovanje pobunjenom hercegu i njegovim saveznicima.⁶⁹ Iločki i njegove pristaše su vratili bespravno preoteta imanja prijašnjim vlasnicima. Osim toga herceg je u pohodu izgubio i brojne svoje utvrde, među kojima su utvrde Ilok i Srijemska Mitrovica te kašteli u Újváru (u Požeškoj županiji), Poltosu i Beletincima (u Vukovskoj županiji). Njima su do 1498. upravljali posebni od kralja imenovani dužnosnici, kapetan Andrija Bot od Bajne i potom iločki kaštelan odnosno ban (*banus castris nostri Wylak*) Emerik Cobor Somborski.⁷⁰ Taj sukob ipak nije prekinuo političku karijeru Lovre Iločkoga, tako da je on – između ostaloga – bio beogradski ban 1511–1513, a zatim sudac kraljevskog dvora (1518–1524).⁷¹

S mađarskoga preveo: Emil Csula

Prijevod redigirali: Stanko Andrić i Marija Karbić

⁶⁶ Prema Bonfinijevom saznanju (A. Bonfinis: *Rerum Ungaricarum*, 5.4.165.) ženu su odveli u Budim. U kraljevskom računovodstvu (J. C. Engel: *Geschichte*, 62.) međutim čitamo sljedeće: „Thome Maiori, qui de Wylak ex co[mmissi]one Re[gi]e M[ai]e[t]a[tis] matrem domini ducis Laurentii in tribus curribus regiis ad castrum Palotha duxit, et inde cum equis et curribus regiis Quinqueecclesias rediit [...] hwzaronibus regiis, qui ipsam dominam usque ad Palotha conduxerunt”. Cf. Horváth: *Várak és politika*, 34. 152.

⁶⁷ Po itinerariju kralj se nalazio u zauzetoj utvrdi između 22. prosinca i 7. siječnja. Horváth: *Várak és politika*, str. 123.; Ráth: *A magyar királyok hadjáratai*, str. 257–258.; Sebestyén: *A magyar királyok*, str. 94–95.

⁶⁸ J. C. Engel: *Geschichte*, 62.

⁶⁹ Po njegovoj milosti u Pečuhu 27. ožujka 1495.

⁷⁰ DL 88812, 88822.

⁷¹ Reiszig: *Az Ujlaki-család*, 65.; József Főgel: *II. Lajos udvartartása*. Budapest, 1917. str. 35.

Zusammenfassung

BELAGERUNG VON ILOK (1494)

Zwischen dem späten Herbst des Jahres 1494 und dem frühen Frühling von 1495 fand ein königlicher Feldzug in dem Königreich Ungarn statt. Der Ungarnkönig Wladislaw II. (1490–1516) führte ein Unternehmen nämlich gegen seine rebellischen Untertanen, in ersten Linien gegen den Herzog Lorenz von Újlak (heute Ilok in Kroatien). Während des Feldzuges wurden die Burgen, Schlösser des Herzogs und seiner Verbündeten durch die königlichen Truppen belagert. Glücklicherweise ist der Feldzug reichlich in den Quellen überliefert. Außer den Urkunden und Briefen verfügt man über eine zeitgenössische Chronik von Antonio Bonfini und die königlichen Rechnungsbücher für die Jahre 1494–1495. In diesem Aufsatz wurde die erste bedeutende Aktion dieses Feldzuges, die Belagerung der Burg von Újlak kurz vorgestellt. Die Belagerung begann zwischen 20. und 26. November im Jahre 1494 und dauerte bis zum 16. Dezember dieses Jahres. Bartholomäus Dragfi von Beltek Woiwode von Siebenbürgen war als Hauptkapitän des Heeres tätig. Natürlicherweise hat die Artillerie, neben der Kavallerie und der Infanterie, unter der Leitung von Jakob von Marienwerder an der Belagerung auch teilgenommen.

Schlüsselwörter: Ilok (Újlak), Adelsgeschlecht Iločki (Újlaki), Lorenz von Újlak, König Wladislaw II. Jagellon, Belagerung.